הרב ש. מן־ההר

בין אנשי מדע המקרא וביני:

השקפה על לימוד תנ"ך

(מתוך מכתב)*

ב"ה, ירושלים עיה"ק תובב"א. כ"א שבט תשמ"ב
לכבוד הרב..... שליט"א, שלום וכל טוב.

המקרא מכיל נושאים כל כך מגוונים: לשון, ריאליה, צמחיה, בעלי חיים, גיאוגרפיה, סוציולוגיה, ובודאי עוד נושאים מסוג זה. (קראתי פעם מאמר מכתיבת משה דיין העוסק במלחמותיו של דוד המלך).

אין אני בעל השכלה כללית וטבעי הוא שאף על פי שאני משתומם ומשתאה על הענין שהתנ"ך מעורר אצל אנשים שהם מעוגנים בדיסציפלינות מדעיות, ואני מסתכל בפליאה גדולה בעושר שהם מסוגלים להעלות מתוכו, והרי זה ספר שאינו נותן מנוחה לכל כך הרבה אנשים בעלי רמה גבוהה של חכמה אמתית, ובכל זאת אני שגדלתי על כל מה שהתלמוד מציג, והרגלתי בדרך חשיבה של התלמוד, אפנה את סקרנותי לצדדים אחרים של המקרא. אני ארצה ללמוד מקרא כדרך שאני הודרכתי ללמוד תלמוד. גם דרכי החשיבה אחרים לבעלי תלמוד מאשר לבעלי "מדע המקרא", וההגיון אחר. דברים שהם תמוהים להם יתיישבו לי בקלות, ובעיות שאני "נדלק" עליהם יעוררו חיוך אצל אחרים. אני אומר לעצמי, שאף אם אמנם גם חז"ל וגם רבותינו "הראשונים" עסקו פה ושם ב"זיהוי" שמות אנשים ומקומות וזמנים, ובכל מה שהזכרתי למעלה, בכל זאת היה זה עיסוק שולי מאד, וכלל לא ראו את זה כחשוב באותה מידה, כפי שנראה למי שיבוא להתעסק רק בפרט זה או זה של מה שנקבתי לדוגמא למעלה. למשל מי שיאסוף את כל מה שרש"י העיר בפירושו לתורה בעניני לשון, וישוה את זה מבחינת ההיקף לכל מה שרש"י כתב מבחינת הדרכה לתלמידיו בהתנהגות שבהלכה, או שבהליכות עולם, או במידות ובמוסר, או באמונה, יווכח לדעת כמה מעט הוא עסק בזה: וכן גם הדבר בריאליה, ובשאר. אם בתוקף חינוכי לא הייתי מעז להקל ראש במלה המיותרת לכאורה בפירוש רש"י במסכת בבא מציעא לדוגמא, כיצד אוכל לעשות זאת בפירושיו למקרא? אם הרמב"ן, שהוא בשבילנו ה"אורים והתומים", ו"הלוחות" במה שנוגע לכל מכמני תורתנו, מכנה את רש"י בכל כינויי הערצה: "ואשים למאור פני גרות המגורה הטהורה, פירושי רבנו שלמה עטרת צבי וצפירת תפארה, מוכתר בגימוסו במקרא במשנה ובגמרא, לו משפט הבכורה" (הקדמה לפירוש רמב"ן על התורה); ובעל תוספות יום טוב כותב על רש"י: "והרי רבנו שלמה שהאיר עיני כל ישראל, ועל פי חכמתו ותורתו העולם עומד" (חולין פרק ג', דברי חמודות על הרא"ש אות כ"ד), אין אני מסוגל להשתחרר מזה, כשאני לומד תנ"ך.

עיסוק לא שווה בעניינים עיקריים בתנ"ך ובעניינים שוליים בו

* איגרת זו נכתבה אמנם כתשובת־תגובה אישית, ברם חשיבותה חורגת הרבה מעבר לכך. ניתן לראות בה בסיס השקפתו העיונית בתנ"ך של רב חשוב, איש הוראה ומחנך מובהק. לפיכך – וברשותו של הכותב שליט"א – הפקענוה מרשות היחיד והנחלנוה לרשות הרבים. אופיו של המכתב נשמר כצורתו המקורית, בלא לגרוע ובלא להוסיף מאומה. רק כותרות המישנה (אשר בצד) נרשמו ע"י.

אני מתענין בתנ"ך ומנסה להבין מכל פרק ומכל פסוק מה הוא רוצה ללמד אותי מבחינת האמונה, מה עלי להבין מתוכו את דרכי ה' ואת מידותיו ואת דרישותיו ממני. אך אני אישית נמשכתי אל הצד הספרותי, נסיתי לתאר לעצמי את האנשים, את הגיבורים של התנ"ך ואת העם שבתוכו פעלו.

אני גם בכל לבי מאמין שהם חיו בעולם של הלכה, שעלי מסר לשמואל, שמואל לדוד, ודוד לאחיה השילוני, ואחיה לאליהו... ונביאים מסרוה לאנשי הכנסת הגדולה. בשבילי, הויכוח ההלכתי שחז"ל מתוכחים, אם המקדש במלוה ופרוטה דעתו אמלוה ואינה מקודשת כדעתו של שאול, בקידושי מיכל לדוד, או שדעתו אפרוטה ומקודשת כדעתו של דוד, הוא הרבה יותר ממשי, והולם הרבה יותר את מגמתו האמתית של הפסוק: "תנה את אשתי את מיכל אשר ארשתי לי במאה ערלות פלשתים" (סנהדרין יט:) מאשר הויכוח בקונקורדנציה מנדלקורן מהי המשמעות האמתית של הפועל א־ר־ש שבו משתמש כאן המקרא, אם הוא א־ר־ס כמו ב"אריס" או א־ר־ש כמו ב"ארשת" (אף כי אינני מזלזל כלל בעיון זה). ולדוגמא: כשבנחמיה ח,י הזכירו חז"ל (ביצה טו:) מצות עירובי תבשילין, אני מתעורר מכך להרהור, האם באותו מעמד תקנו כל מצות עירובי תבשילין, כלומר את הגזירה שלא לבשל מיום טוב לשבת וכל הנאמר שם בגמרא, וכן לפסוק י"ג אני שואל את עצמי, האם זהו היום שגזרו בו שלא לקבל עדים מן המנחה ולמעלה ביום א' של ראש השנה ולנהוג בו שני ימים טובים (ביצה ו'. רש"י ד"ה מימות עזרא)? וכן אני מהרהר שם במה שאמרו חז"ל על פסוק י"ז (ערכין לב:) בענין קידוש הארץ, וזה מעסיק את מחשבותי הרבה יותר.

צידוק פרשנותו של רש"י

כן מעסיקה אותי בעיות אמינותו של רש"י; דוגמא אחרת לגמרי. אני קורא באבן עזרא לאסתר ב,ה: "בן קיש, היה גדול כאבותיו. ואילו היה אבי שאול היה מזכיר שאול, כי הוא מלך ולא אביו. על כן לא נדע אם מרדכי היה מבני שאול אם לא". ואני שואל את עצמי, אם נניח וכדברי חז"ל אמנם כן הוא ומרדכי היה שומע לעצתו של אבן עזרא וכותב שהוא מבני שאול, וכי לא היה מעלה חשד בלבו של אחשורוש שהוא זומם למרוד בו ולהמליך את עצמו למלך? וראה רש"י לאסתר ו,י ופוק חזי מה עלתה להמן בסופו, כשהמלך מצא אותו נופל על מטתה של אסתר. וכן באסתר ב,ז: "לקחה מרדכי לו לבת" וברש"י: "רבותינו פירשו לבית – לאשה", וראה שם אבן עזרא. ושוב אני שואל את עצמי אם נניח להנחה את דברי חז"ל, שאמנם אסתר נישאה למרדכי, ומרדכי היה כותב כך במפורש במגילה, מה היה המלך עושה לו? והנה כל ילד יהודי שלמד תנ"ך יודע את משמעות המליצה הזאת כפי שנאמרה בנבואת נתן לדוד (שמואל ב,יב,ג), וכולם גם יבינו את המשמעות האמתית של ביטוי זה במקום זה ושום גוי לא ימצא בה פסול. האם על פי זה לא נראים דברי רש"י מול דברי אבן עזרא אמינים ואפשריים?

כתביו של עזרא וכתביו של נחמיה – השוואה

אחזור אל נחמיה. בעמוד ... אות ... אתה כותב: רמז אחר ביקשו למצא בדברי וידוי של נחמיה "ואני ובית אבי חטאנו"... בדברי תפילתו בגולה דניאל מתודה "כי בחטאינו ובעוונות אבותינו"... הנה כי כן אין כל סימוכין ממקור כלשהו במקרא ליחס את לשון וידויו של נחמיה "ואני ובית אבי חטאנו" לוידוי על חטאיהם של מלכי יהודה, שנחמיה כביכול מתייחס אליהם. – ואני אומר: רבי, בזה אתה פוטרני? והלא מקרא כתוב בדניאל א, ג־ו: "להביא מבני ישראל מזרע המלוכה ומן הפרתמים... ויהי בהם מבני יהודה..." ולא נאמר במלכים ב, כ, יח: "ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד יקחו, והיו סרסים בהיכל מלך

בבל"? ואיך מצלצל הפסוק הבא באזני שומע בלתי משוחד: "ועוד אני מדבר ומתפלל ומתודה חטאתי וחטאת עמי ישראל ומפיל תחינתי לפני ה' אלקי על הר קודש אלקי" (דניאל ט,כ)? ועוד, איך אפשר להשוות וידוי כל כך אישי של נחמיה: "ואני ובית אבי חטאנו" (א,ו) מבחינת הצליל, עם כל וידוי אחר כגון זה שנאמר אצל ירמיהו: "ידענו ה' רשענו, עון אבותינו" (יד,כ) שהן שגרתיות ובלתי אישיות?

אני מרשה לעצמי להעלות עוד מהרהורי בקשר לספירת השנים, שבהם יש לנו תסבוכת עצומה שאין יוצא בהם ואין בא. ראשית כל ועל הכל אותה שנה מפורסמת, שנת 560 לפני הספירה. כשאני מלמד במס' בבא בתרא שהבית השני עמד 420 שנה, האגיד לתלמידי שהמספר הזה משובש? או כשאני נתקל בדברי חז"ל שמלכות בית חשמונאי נמשכה 103 שנה ומלכות בית הורדוס 100 שנה בפני הבית, האגיד להם שכל מספר המעוגן במקרא הוא משובש, ורק מה שבא אחר כך הוא פחות או יותר מתוקן? והלא כל מה שנאמר במלכים ובמקביל בדברי הימים בענין שנות המלכים הוא – איך נגיד – גן סבוך לבלתי עבור בו ופקעת שהסתבכה לבלתי ניתן להתירה. ורק דבר אחד הצלחנו להבין בזה, שחז"ל הבינו משם שהבית הראשון עמד 410 שנה. וכמה זמן מלך שאול 3 שנים או 40 שנה? והלא איש בושת מלך בן 41 שנים, ולמה לא ירד למלחמה יחד עם אביו? ועוד – בתורה, בתאריכים של המבול: פעם נמנו שם החדשים לירידת הגשם ופעם מתשרי (או מניסן?); וארבע מאות השנים וארבע מאות ושלשים השנים של גלות מצרים, ועוד פרשיות כהנה וכהנה; מה אגיד לתלמידי שישאלו אותי, כיצד קיבלו כלל ישראל את שנות הלוח שלהם, אם בעל סדר עולם נכשל כשלון מוחלט בחישוב השנים, שהרי שנת 586 היא הקבועה והמאומתת והמוכחת?

אמינות דברי חז"ל

עוד אני תמיה, מה אתה שואל על הרב דוד הבלין, האם זה מתקבל על הדעת שנחמיה יהיה שר המשקים בגיל 130 שנה? וכי בן כמה היה מרדכי בבית אחשורוש. האם לא בן מאה לפחות, אם היה מיושבי לשכת הגזית? אני רוצה רק להזכיר את דברי חז"ל על אחיה השלוני שהיה מיוצאי מצרים, ועל ר' פרידא שהוסיפו לו 400 שנה מן השמים (עירובין נד:) ואת דברי הרמב"ן לבראשית מו, טו בפולמוסו עם אבן עזרא על שנותיה של יוכבד. והלא יהוידע היה בן מאה ושלשים כשמת ועד אז היה יועץ למלכו, וישעיהו כבן 120 נביא. ואמנם בכל הדברים האלה אני שואל את עצמי תמיד, היכן דיברה התורה והיכן דיברו גם חז"ל אמת מוחלטת, והיכן דיברו רק כדי לשבר את האוזן, ובמשל ובמליצות שאין צריך לקבל אותם באופן מילולי. ועל פי זה אני גם מביע את התרשמותי שבענין שנות קיומו של בית ראשון למשל ושל בית שני, האמינו חז"ל במלוא הרציגות במה שאמרו על 410 שנים ועל 420 שנים, ולפיכך, גם ידעו שיש קשיים בחשבונות ובהתאמת פסוקים אל פסוקים מספר אל ספר; כגון זה שפעם היה יהויכין בן שמונה עשרה במלכו ופעם הוא בן שמונה שנים, ופעם היה אחזיהו בן יהורם בן יהושפט בן עשרים ושתים במלכו ופעם היה בן ארבעים ושתים (והלא יהורם אביו מת בן ארבעים).

על בעיית זרובבל – נחמיה

וכעת לנושא זרובבל – נחמיה. ואמנם בודאי שלא יתפלא שום אדם על ההנחה שאדם המוכר בשם זרובבל יהיה זהה עם אדם העונה על שם נחמיה. והלא כל התנ"ך מלא מזה: יעקב־ישראל, עשו־אדום־שעיר, חצרון־יפונה, גדעון־ירובעל־ירובשת, שלמה־ידידיה־קהלת. אלא שאביר הרועים ושר התורה יעב"ץ מקשה ממשמעות המקרא לפי פשוטו, שבשתי רשימות העולם כתוב מפורש: "אשר באו עם

זרובבל ישוע נחמיה שריה וכו' "; ועוד, לדעתו יבא הכתוב השלישי ויכריע (נחמיה יב, מז): "וכל ישראל בימי זרובבל ובימי נחמיה נותנים מניות וכו' ". ואמנם נשאר המאור הגדול הרב יעב"ץ בתמיהה על הגמרא, אך לנו יש שלש דרכים ליישב לנו את דברי הגמרא. האחת, שהם לא ידעו את הפסוקים המוכיחים שאין אלה שני שמות לאדם אחד, כי אם שני אישים שונים שמרחק של שנים רבות מפריד ביניהם. הדרך השניה היא: כי זהו חופש של דרשן (ר' יהודה או רבי יוחנן?) שהניח ששום תלמיד לא יעיז להקשות על דברו, ושהיתה לו כאן הברקה (לשם מה? ומה רצה להגיד בזה), ושלישית: היתה להם גירסא אחרת במקרא, דהיינו בשני המקראות המקבילים היה כתוב להם נחמיה אחר זרובבל כמו שרומז ר' יעב"ץ, ובמקרא השלישי חסרה להם ה־ו', ולכן התקבל על דעתם שזרובבל הוא נחמיה. והנה כי מאור עינינו הגאון יעב"ץ לא מסתבר לו ללכת באחת משלש הדרכים האלה, על כן נשאר בתמיהה על רבותינו. ואני עפר ואפר תחת כפות רגליו של מורנו הגאון, ועוד פחות מזה, ובעניי איני מסוגל להבין את הקושי להבין את המקראות לפי פשוטם ובהתאמה עם דברי הגמרא. הן יש לו לנחמיה שם נוסף בודאי והוא "התרשתא" ועל פי אבן עזרא "זרובבל הוא "ששבצר", ונקרא כן בלשון כשדים". ולפיכך גם אנו נאמר ששבצר שמו בלשון כשדים, התרשתא שמו בלשון פרס (המדתא, פרשנדתא, אספתא, פורתא, אריידתא) וזרובבל ונחמיה בלשון עברי, אלא שזרובבל נקרא לפני שעלה, ונחמיה בן חכליה קרא לעצמו אחרי שעלה. ואם השערתנו נכונה נוכל להעלות שני נימוקים אפשריים לשינוי השם. אחד, כלפי שאמרו חז"ל למה נקרא שמו זרובבל, שנזרע בבבל, ונקרא כן על שם הנס שבהריון אמו. ואולי אחרי שזכה לעלות שינה את שמו לנחמיה כדי להודות על שניחם ה' את ציון, ואז הוסיף את השם החדש הזה לרשימת העולים, על שם "חכלילי עיניים מיין" על פי רבותינו (כתובות קיא:) "ושמא תאמר אין בו טעם? תלמוד לומר חכלילי עינים מיין, כל חיך שטועמו אומר לי לי ... פשטיה דקרא במאי כתיב? כי אתה רב דימי אמר: אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבונו של עולם רמוז (=חיך) לי בעיניך דבסים מחמרא ...".

נימוקי שינוי השם: נחמיה־זרובבל

והנה עזרא מתכבד ומתייקר בייחוס שלו, ראה הפגנת הייחוס שלו בעזרא ד' (עזרא כתב ספרו!) ונחמיה מתכבד בשנוי שם על שם הנחמה ועל שם התפילה והערגה אל הקב"ה, בדומה לדוד, האומר: "צמאה לך נפשי, כמה לך בשרי". ומה נכבדו דברי חז"ל האומרים: (בבא בתרא ט"ו.) "עזרא כתב ספרו ויחס של דברי הימים עד "לו"... ומאן אסקיה? נחמיה בן חכליה". כי עזרא מחשיב את הייחוס, ונחמיה חוזר וכותב את סיפור מלכי ישראל במגמה שונה המנוגדת לזו של ספר מלכים. כי מלכים מעמיד את המלוכה במרכז, והנחמה בסוף הספר היא ליהויכין ולא לבית המקדש; ודברי הימים מעמיד את בית המקדש במרכז, והנחמה היא העלייה על מנת לבנות את הבית. ראה גם פרשיות אסא ויהושפט, שבמלכים לא הוזכרה בהם ברית ותפילה ובית המקדש, וכן לא בחזקיהו וביאשיהו, והשוה את המקבילות ואת הפרק האחרון שבדברי הימים. ובנחמיה יש שלש עשרה פעם תפילה, אחת ארוכה והשאר קצרות. ולפי פירוש ר"ח שם בבבא בתרא כתב עזרא עד "ולו" היינו עד מותו של יהושפט, והנה עד יהושפט עומד ה"משפט" במרכז כל מלוכה. דוד, אבשלום, שלמה, יהושפט ולהבדיל אחאב (מלכים א כ, לט) ובנו יהורם (מלכים ב' ו, כו־לא). אך אחרי יהושפט מודגש הרבה יותר התורה. הנה אצל אמציה (מלכים ב יד, ו) יותם (שם טו, ה) חזקיהו (שם יח, ו), יאשיהו (כב, ח־טז; כג, ב־ג; כג, כא־כה); ובית המקדש – אצל יהואש, עוזיהו, יותם (טו, לה), אחז, חזקיהו מנשה, יאשיהו. על כן אמרו: עזרא שהוא איש המשפט, כתב עד מות יהושפט, ונחמיה,

הבונה את ירושלים ומבצר בכך את בית המקדש, וכן גם בזה שהוא דואג לסידורי עבודה תקינים (נחמיה יב, מה־מו), ולפרנסת הכהנים והלויים, שלא יברחו איש לשדהו, הוא שכתב את ההמשך. כי אין מראים לו לאדם בחלומו – גם לא בחלום הנבואה ורוח הקודש שלו, אלא מהרהורי לבו (ראה רמב"ן במדבר כ, א, שהגביא מהרהר ויודע במה הקב"ה ידבר אתו). והנה יש זהות מוחלטת בין זרובבל ובין נחמיה, אין לשניהם אלא בנין המקדש ומשאת הנפש לקוממיות ישראל והחזרת עטרת המלוכה לישראל. וכי רק על מלים שריח ביאור פרוידיסטי נודף מהם, "מלך" וכדומה, ניתן להעמיד את התיאוריה, שנחמיה נושא את עיניו ליום שיוכל לשים כתר מלוכה על ראשו? והלא כל הספר נושם מלכות מתחילתו ועד סופו. נחמיה מתהלך עם פמליא שממנה אינו נפרד: "וישלח עמי המלך חיל ופרשים" (ב, ט) "ואקום לילה אני ואנשים מעט עמי" (שם יב) "חצי נערי עושים במלאכה" (ד, י) "אני ואחי ונערי ואנשי המשמר אשר אחרי" (שם יז), ועוד שלש פעמים כך, והשוה את הנאמר אצל שאול ויהונתן (שמואל א יג, ב), ואצל אבשלום ואדוניהו ("וחמשים איש רצים לפניו"). נחמיה הוא נגיד ומצוה, מייסר ומוכיח, אומר ועושה, וראש וראשון לכל. אם נשוה את נחמיה ואת עזרא יבלוט הדבר עוד הרבה יותר. עזרא (ט, ג־ה) קורע את בגדו ומעילו, ומורט את שער ראשו וזקנו, והוא צם, ומתפלל ומתודה ובוכה (י, א) ובכך הוא משפיע על העם. ונחמיה: "ואריב עמם ואקלם, ואכה מהם אנשים, ואמרטם" (יג, כה). לא את שערות עצמו, כי אם את שערותיהם, ורב ומכה ומקלל. "וירע לי מאד, ואשליכה את כל כלי בית טוביה החוץ מן הלשכה" (יג, ז) ככה, פשוט! וכן "ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקודש הקדשים, עד עמוד הכהן לאורים ותומים" (נחמיה ז, סה). לא עזרא, ולא יהושע, ולא אף אחד ממאה ועשרים הזקנים וביניהם כמה הנביאים, כי אם "התרשתא" הוא שעומד נגד החצופים האלה, המגייסים בודאי את כל החמולה שלהם ומאיימים עליו בודאי בסכינים. וכל העומדים שם לוחשים בשנאה ארסית "התרשתא", כלומר לך לפרס, ושם יתירו לך עוד פעם לשתות יין נסך, שם מקומך ולא כאן בבית המקדש של אלוקי ישראל. מי ששותה יין נסך הוא יעשה את עצמו דואג לטהרת יחוסם של הכהנים בבית ה'? והוא מזדקף במלא קומתו ואומר: כן, אני התרשתא, אני קובע כאן! ואיך הוא יודע לדבר על לב העם במקום שאפשר להשפיע בדיבורים (פרק ה'), ואיך הוא עשוי לבלי חת (פרק ו'), ואיך הוא יודע למשוך את כל הבונים אחריו בדוגמא האישית שלו, ואיך הוא מראה תושיה, (פרק ב, יב־יח), ואיך הוא מארגן (ז, ד) ומשאיר את הביצוע כשהדבר אפשרי ליזמתם של אחרים (פרקים י־יא) ואיך הוא זוקף קומתו כלפי הצורים הרוכלים (פרק יג, טו־כא). כל זה הוא מלכותי כל כך, עד שבעצמה כזאת לא תואר כמעט שום מלך בספר שמואל ומלכים וירמיהו. ואיך לא נשים לב למה שמתואר בפרק ה' (יד־יח) הלא הוא נראה כאן כ"שלמה" קטן, (השוה מלכים א, ה)? וזלזולו את הגויים הלא תעורר הערצה: "והצליחה נא לעבדך היום, ותנהו לרחמים לפני האיש הזה (!)" (נחמיה א, יא) בהשואה לעזרא: "ברוך ה' אלקי אבותינו אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את בית ה' אשר בירושלים ועלי הטה חסד לפני המלך ויועציו וכל שרי המלך הגבורים" (סגנון נטורי קרתא – "המלך ירום הודו" !) (עזרא ז, כז־כח).

אישיותם השונה
זדרכיהם הנבדלות
של עזרא ונחמיה

ובזה ניתן להעלות נימוק שני לשינוי השם אחרי נבואת זכריה על זרובבל (ועל מי שיצמח ועוד יושם כתר על ראשו): חשש שיבולע לו ממשטינים ומלשינים. "העל המלך אתם מורדים"? (נחמיה ב, יט) וכבר חשדו בודאי בזרובבל. אז קם זרובבל וירד שוב לשושן, כדי להקדים ולהביע בפני המלך את הכנעתו המוחלטת ולהציג לפני המלך ויועציו ושריו הגבורים את תעודת הזהות החדשה שלו, שבה הוא נקרא נחמיה והם

חייכו בהבנה על האידאליסט הזה שעלה ושהתחיל שם לדבר רק עברית (אף על פי שהוא שובר בה את שיניו ראה ה, ז־ח, ועוד שם טו־יח, וכן ד, ה־ז), אבל ליתר זהירות משאיר אותו המלך בקרבת מקום כדי שיוכל לפקוח עין עליו, ורק ברחמי שמים הותר לו לעלות פעם שנייה בזכות השגל, שבפניה בודאי רצה להיראות כנדיב לב. וכשיעלה בפעם השנייה יחשבו כל הגויים עמי הארץ, שזרובבל נכד בית דוד מת בנכר ואולי חוסל, וזהו פקיד נגיד אחר והלא בינתיים מלך גם עזרא כפחה (ז, יד ועוד שם כה־כו) וגם הוא לא היה מבית דוד, ואין לו גם יומרות למלוך לפחה החדש הזה, כך יחשבו. ואמנם "ימי זרובבל" אינם "ימי נחמיה", כי גם זרובבל שונה שינוי גדול מנחמיה, כשם שדוד העומד בפני שאול שונה מדוד היושב על כסא המלוכה, ודוד שבשמואל ב' שונה תכלית שינוי מדוד שבתהילים, וכשם שגדעון הנער שונה מגדעון המבוגר שהתגבר במלחמותיו ובריביו – ירובעל, וכשם שיעקב, העוקב את אחיו מן הבטן, והעובר ממש מטמורפוזה אצל לבן, ובעיקר בפגישתו עם עשו (ויירא יעקב מאד – שמא ייהרג, אך מיד מזדקף ויצר לו – שמא יהרגו אחרים). ועתה הוא שונה תכלית שינוי: ישראל "כי שרית עם אלקים ועם אנשים ותוכל". כך גם נחמיה שונה מזרובבל, אך על פי חז"ל הוא אותו אדם ממש שעם שינוי המסיבות נשתנתה צורתו הרוחנית. ואף כי אמנם נאמר לו ולא נתקיים בו "ביום ההוא, נאום ה' צ־ב, אקחך זרובבל עבדי (!) נאום ה', ושמתיך כחותם, כי בך בחרתי, נאום ה' צ־ב" – "והוא ישא הוד, וישב על כסאו, והיה כהן על כסאו, ועצת שלום תהיה בין שניהם", הלא כבר אמרו חז"ל: ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא, כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן־נון, אלא שגרם החטא!

שמות שונים לאישיות אחת

האם יצחק שמשלביץ ויצחק בן צבי הם אנשים שונים, או זהו אותו אדם? וכי דוד גרין זהה עם דוד בן גוריון, ואפרים קצלסקי עם קציר, ויגאל סוקניק עם ידין, ויגאל פייקוביץ עם אלון, והרב ססובר עם מנחם בגין? האם לא נוכל לדבר גם אנו על ימי הרב ססובר ועל ימי מנחם בגין? ואם אולי יציץ מי שהוא לתוך רשימת העולים ימצא שם כתוב: "זרובבל ישוע" כפי שנאמר ברוב המקומות זרובבל לפני יהושע, כדין מלך וכהן גדול, אך בהמשך "ישוע נחמיה", וזה תיקון היכול לשמש כיסוי לאדם, שיחשדו בו שרוצה להמליך את עצמו למלך – כהן גדול לפני הפחה ושמא זה נובע מן הענוה היתירה, שהוא חייב בה כל עוד לא נמשח למלך. ובפעם הראשונה עוד לא שימש יהושע בכהונה גדולה. וכמובן שאלה הן רק השערות, אך שערי תשובות ותירוצים והסברים לא ננעלו. וידוע לך מה שאמרו חז"ל על דברי הימים: "ר' שמעון בן פזי, כי הוה פתח בדברי הימים, אמר הכי, כל דבריך אחד הם ואנו יודעים לדורשן" (מגילה יג:).

אני דברתי לפני תלמידותי על הבעיה הלשונית, מדוע מדברים דניאל ועזרא ארמית, ואילו נחמיה משתדל בכל כוחותיו לדבר עברית? מדוע מקפידים דניאל ונחמיה על שמות יהודיים, ועזרא אינו נקרא עזריה כאבותיו? מהו היחס בין שניהם? מהו היחס של עזרא לגויים ושל הגויים אליו, איך זה אצל נחמיה? האם עזרא ונחמיה משלימים זה את זה או מציגים לפנינו מטרות אחרות או דרכים אחרות? האם הם זוג כמשה ואהרן וכשמעיה ואבטליון ושאר הזוגות? כיצד זה קרה שבין עזרא ובין נחמיה ניכר סיום הספר הראשון ותחילת הספר האחרון, אבל בתוך דברי הימים אין שום תפר ניכר? מדוע ספר דברי הימים הוא אנונימי, ועל עזרא ונחמיה נקרא שם המחבר? נשואי תערובת כבעיה סוציולוגית. האם אפשר להבין מתוך המסופר מהו היקף העלייה ומהו חוזק הדחף לעלייה? כיצד להסביר את ההבדלים בין שתי הרשימות של העולים ועוד כהנה וכהנה. ובכל אלה יצאתי מתוך ההנחה שהנחתי לי אותה כעיקרון של ברזל,

התנ"ך – כהלכה לדורות

שעלינו לקבל כל דברי חז"ל בלי עוררין, ושבמסגרת זו דברי התלמוד הבבלי קודמים והם תרומה ראשית לכל דבר ולפני כל דבר, ומלפניהם אני אסיר כל דבר אחר. ובמסגרת זו גם היה לי ברור, שאין להעלות כלל על הדעת, שגיבורי התנ"ך ינהגו שלא בהתאם להלכה, וכשם שאפשר ללמוד הלכה מכל התנהגות של תנא ואמורא שמסופר עליה בתלמוד, כך גם בכל מה שמסופר בתנ"ך ושלשם כך ניתן לנו התנ"ך. כי רק נבואה שנצרכה לדורות נכתבה "לדורות", דהיינו גם בשבילי ולדורי. ולפיכך מוכרח התנ"ך להיות מובן לי, כדי שאוכל את הלקחים שבו ליישם עלי. וכשם שאני מקשה קושיות על הרב משה פיינשטיין ועל תורתו ועל התנהגותו, או אולי על ר' עקיבא אייגר במגמה להבין אותו ואת החתם סופר ואת החפץ חיים, כך אני גם מקשה קושיות על הרב נחמיה בן חכליה, במגמה להבין את תורתו ואת התנהגותו כי תורה היא וללמוד אני צריך (השווה את דברי הרמב"ם בהסברת התנהגותם של משה רבנו ושל העם במי מריבה המצוטטים בדברי רמב"ן שם).

בברכות רבות

שלמה מן־ההר